

Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1768-1774) Rusçuk Kazası'nın Lojistik ve Sefer Organizasyonuna Katkısı

Contribution of Ruse District to Logistics and War Organization in the Ottoman-Russian War (1768-1774)

İbrahim Etem ÇAKIR *

Osmanlı Devleti tarafından 1388'de fethedilen Rusçuk, zamanla gelişerek önemli bir şehir konumuna yükseldi. XVI. yüzyılda nüfus yapısı değişen ve Türk İslam şehrine dönüşen Rusçuk, XVII. yüzyılın başlarından itibaren Roma döneminde olduğu gibi Tuna filosunun merkezi oldu. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Rusçuk 1768-1774 ve 1787-1792 savaşları dolayısıyla tehdit altında kaldı. Bu dönemde şehrin etrafı tahkim edildi. Taşlarla desteklenen derin ve kuru hendekler kazıldı, siperler, tabyalar oluşturuldu. 1773'te Ruslar, Rusçuk'un hemen dışında ağır bir yenilgiye uğradı. Bu çalışmada 1768-1774 yılları arasında meydana gelen savaşlarda Rusçuk kazasının; ordu işesi, ulaşım araçları ve asker temini, malzeme ve asker naklinde üstlendiği fonksiyon ele alınmıştır. Zahire temininde ana merkezlerden birisi olan Rusçuk'tan hem doğrudan zahire tedarik edilmiş hem de civardaki kazalardan toplanan zahire buradan nakledilmiştir. Savaşlar sırasında gemi personeli, serdengeçti askerleri ve köprü yapımında istihdam edilen usta ve amele, üstü açık, şalope türü ince donanma gemileri ile öküz arabası ve top arabalarının çekilmesinde kullanılan atların bir kısmı Rusçuk'tan temin edilmiştir. Ayrıca Rusçuk kazasından savaşlara finansal destek sağlanmıştır. İmdâd-ı seferiyye, avârız ve nüzü'l bedeli karşılığında belli aralıklarla nakit para toplanmıştır. Ana kaynak olarak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki muhtelif kataloglarda bulunan arşiv kayıtları kullanılmıştır. Bu kayıtlar; ordu işesi, ulaşım araçları ve asker temininde Rusçuk kazasının katkısı ve Rusçuk İskelesi'nin malzeme ve asker naklinde üstlendiği fonksiyon hususunda dikkat çekici bilgiler ihtiva etmektedir.

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ietem.cakir@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0676-9374
Erzurum / TÜRKİYE

* Prof. Dr., Atatürk University
Faculty of Literature
Department of History
ietem.cakir@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0676-9374
Erzurum / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Rusçuk, Lojistik, Sefer Organizasyonu, Osmanlı-Rus Savaşları.

Abstract

Conquered by the Ottoman Empire in 1388; Ruse had developed and become an important city in the course of time. Ruse whose population structure changed in the 16th century and which became a Turkish-Islamic city had become the center of the Danube fleet as from the beginning of the 17th century just like in the Roman period. Ruse fell under a threat due to the wars of 1768-1774 and 1787-1792 in the second half of the 18th century. During this period, the city was fortified all around. Deep and dry ditches reinforced with rocks were excavated, shields and bastions were built. In 1773, the Russians were overwhelmed just outside of Ruse. This study examines the function of the District of Ruse in army kitchen, means of transportation, supply of soldiers, transportation of materials and soldiers during the wars that took place between 1768 and 1774. As Ruse was one of the main centers of grain supply, the grains were directly procured from Ruse and the

Başvuru/Submitted: 11/01/2022

Kabul/Accepted: 18/04/2024

grains collected from other districts nearby were also transported from here. During the wars; the crews, bouncer soldiers, masters and laborers employed in building bridges, a part of horses which were used to pull shallow-style small naval ships with open top and, ox carts and gun carriages were procured from Ruse. In addition, the District of Ruse financially supported the wars. Cash was collected at certain intervals in exchange for imdâd-ı seferiyye, avârız and nüziül taxes. In this work, archival records in various catalogues in the Ottoman Archives of the Presidency are used as the main source. These records involve remarkable information about the contribution of the District of Ruse in army kitchen, means of transportation and supply of soldiers and the function of Ruse Pier in the transportation of materials and soldiers.

Keywords:

Ruse, Logistics, War Organization, Ottoman-Russian Wars.

Makale Bilgileri

Atıf: Çakır, İ. E. (2024). Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1768-1774) Rusçuk Kazası'nın Lojistik ve Sefer Organizasyonuna Katkısı. *Selçuk Türkiyat*, (61): 23-46. Doi: 10.21563/sutad.1474161

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.

Katılımcı Rızası: Katılımı yok.

Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.

Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.

Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com

Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Çakır, İ. E. (2024). Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1768-1774) Rusçuk Kazası'nın Lojistik ve Sefer Organizasyonuna Katkısı. *Selçuk Türkiyat*, (61): 23-46. Doi: 10.21563/sutad.1474161

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Informed Consent: No participants.

Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

Assessment: Two external referees / Double blind.

Similarity Screening: Checked – iThenticate.

Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr

License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

XV. yüzyılın ortalarına kadar stratejik açıdan önem arz etmeyen Rusçuk, bu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı-Eflak çatışmalarının merkezinde yer aldı. XVI. yüzyılda nüfus yapısı değişen ve Türk İslam şehrine dönüşen Rusçuk'ta zamanla Müslüman nüfusunda ciddi bir artış meydana geldi (Erdoğan, 2005, s. 1607). Rusçuk, İstanbul-Varna arasındaki trafiğe at (Kuzucu, 2014, s. 29) ve arabacılar temin eden önemli bir kara istasyonu olmasının yanında, hareketli bir liman ve tersaneye de sahipti. Tuna gemileri çoğu zaman burada kışlar, bu tersanede hafif donanma yapılır ve gemiler tamir edilirdi. XVII. yüzyılda Rusçuk tersane sayesinde askerî ve ekonomik yönden önemli bir merkez haline geldi (Topal, 2011, s. 88-89; Topal, 2011, s. 3). Bu çalışmada 1768-1774 yılları arasında meydana gelen savaşlarda Rusçuk kazasının; ordu iaşesi, asker ve ulaşım araçları temininin yanı sıra bunların naklinde üstlendiği fonksiyon ele alınmıştır. Çalışmanın ana problematiğini Rusçuk kazasının 1768-1774 savaşları arasındaki genel durumu, halka yüklenen mükellefiyetler, halkın ve yerel idarecilerin sefer organizasyonuna katkısının ne düzeyde olduğu oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan kayıtlar bu sorulara cevap verecek nitelik ve içeriktedir. Bu kayıtlarda savaş sırasında Rusçuk kazasının genel durumu, Rus ordusunun Rusçuk'a saldırısı, bu saldırıya karşı alınan önlemler, şehrin tahkimatının güçlendirilmesi, Rusçuk kazasından ordu iaşesi, ulaşım araçları, asker talebi ve Rusçuk İskelesi'nin malzeme naklinde üstlendiği fonksiyon hakkında detaylı bilgiler yer almaktadır. Bu çalışmada sefer organizasyonu ve lojistik konusu bir kaza¹ ölçeğinde ele alınmış, Osmanlı Devleti için askerî ve siyasî alanda dönüm noktası olan 1768-1774 savaşının kaybedilmesindeki ana amiller de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1768-1774 Savaşları Öncesinde Rusçuk

Rusçuk, İmparator Vespasian (MS 69-79) idaresi altında güçlendirilen eski Roma nehir limanı Sexaginta Prista'nın (altmış gemi) alanı üzerine Rusenski Lom ırmağının Tuna'ya kavuştuğu yerin çok yakınında bu nehrin güney sahilinde kuruldu (Kiel, 2008, s. 246-247). IV. yüzyılda, Roma'nın Tuna sınırındaki diğer yerleşim birimleri gibi Rusçuk ve çevresi de birçok saldırıya uğradı. VII. yüzyıldan itibaren Bulgar Devleti'ne bağlı bir köy olarak gelişmeye başladı. Osmanlılar tarafından 1388'de fethedilen Rusçuk, gelişimini sürdürerek önemli bir şehir konumuna yükseldi (Erdoğan, 2011, s. 21).

Rusçuk, Bruggelu bir tüccarın seyahat notlarında (1380-1388) "Rosi" şeklinde yazılıdır. Zaman içerisinde Küçük Ruse Türkçeye Rusçuk diye çevrildi (Kiel, 2008, s. 247). Rusçuk, 1479 tarihli tahrir defterinde "Berü yaka-yı Yergöğü" (NBKM, OAK, 45, s. 76), 1530 tarihli defterde ise "Yergöğü beriyaka" olarak adlandırıldı (BOA. TT.370, s. 556). 1538 ve 1557 tarihli tahrir defterlerine göre Rusçuk, Çernovi kazasına bağlı bir yerleşim birimiydi ve şehrin adı Rus idi (BOA. TT.439, s. 27; BOA. TT.382, s. 51). 1579 yılına ait defterde ise Rusçuk adıyla Çernovi kazasına bağlı bir yerleşim yeri olarak belirtildi (TKGM.KKA. TT.42, s. 12) Bu ifade sonraki dönem kayıtlarında da yer aldı (*Rusçuk Şer'iyeye Sicili*, R 39: 4a). Rusçuk, XVII. yüzyılda 1668-1669 yıllarında Niğbolu

¹ Bu konuda benzer bir araştırma için bakınız: (Öztürk, 2007, s. 147-172).

Sancağı'nın kazaları arasındadır. XVIII. yüzyılda 1733-1734 tarihli kayıtlarda aynı durumun devam ettiği anlaşılmaktadır (Demir, 2014, s. 36).

XV. yüzyılın ortalarına kadar stratejik açıdan önem arz etmeyen Rusçuk, bu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı-Eflak çatışmalarının merkezinde yer aldı. XVI. yüzyılda ise Rusçuk önem kazandı ve nüfusunun artması ile birlikte idarî statüsü de değişti. XVI. yüzyılın ortalarında kaza statüsü kazandı (Erdoğan, 2011, s. 22). 1530 tarihli tahrir defterine göre şehirde Müslüman 50 hâne ve 8 mücerred; gayrimüslim 385 hane, 189 mücerred ve 13 bive kayıtlıdır (BOA. TT.370, s. 556). Demografik yapıdaki değişim ile birlikte bir Hristiyan köyü olmaktan çıkıp Türk İslam şehrine dönüşen Rusçuk'ta zamanla Müslüman nüfusunda artış meydana geldi (Kiel, 2008, s. 247). 1557 yılında Müslümanlar; 208 askerî, 467 hane ve 288 mücerred, gayrimüslimler ise 628 hâne ve 402 mücerredin yanı sıra 10 bive, 22 kıbtî, 22 mücerred kıbtî, 6 Latin şeklinde kayıtlıdır (BOA. TT.382, s. 70). XVI. yüzyılın sonlarındaki savaşlar sırasında Rusçuk, Eflak voyvodasının işgaline ve yıkımına maruz kaldı. Şehrin gelişiminde bir süreliğine kesinti söz konusu olsa da kısa sürede bu durum ortadan kalktı (Erdoğan, 2011, s. 22).

XVII. yüzyılda nüfus artışı devam eden Rusçuk, donanma ve limanı ile askerî ve ekonomik yönden önemli bir yer haline geldi (Erdoğan, 2011, s. 22). Rusçuk'un nüfusunun hızlı artmasının sebeplerinden birisi Rusçuk'un Osmanlı ordusunun stratejik planlarına dâhil edilmesidir. Coğrafi konumu ekonomik hayatın gelişimi için uygun şartlar sağladığından şehir Osmanlı pazarına aktif ve başarılı bir şekilde katılan birimler arasında yerini aldı (Topal, 2015, s. 3). XVII. yüzyılın ortalarında Rusçuk'u ziyaret eden Evliya Çelebi Rusçuk'un Tuna kenarında 2200 hanenin yaşadığı bir şehir olduğunu ve Müslüman mahallelerinden başka üç gayrimüslim mahallesinin bulunduğunu ifade eder. Üç hanı, Tuna kenarında konumlanmış bir hamamı, üç yüz dükkânı vardı. Halkı zengindi ve ticaret gelişmişti, haftalık olarak pazar kurulmaktaydı (Evliya Çelebi, 2014, vr. 112b). XVII. yüzyılda kazanın güney yarısındaki Bulgar Hristiyanlarının birçoğu İslâmiyet'i seçti ve tedricen Türkleşti. XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğinde kazanın bütün nüfusunun (81 köyle kasabalar dâhil olmak üzere) % 79'u Müslümandı (Kiel, 2008, s. 247).

Rusçuk, XVII. yüzyılın başlarından itibaren Roma döneminde olduğu gibi Tuna filosunun merkezi haline geldi (Topal, 2011, s. 4). Osmanlı Devleti Macaristan'ı ele geçirdikten sonra Tuna Kaptanlığını ihdas etti. Karlofça Antlaşması'ndan (1699) sonra Tuna'daki donanma 19 kalite, 33 firkate, 3 şayka ve 100 üstü açık nakliye gemisinden oluşuyordu. Üstü açıklardan 12'si Rusçuk'ta bulunuyordu. Rusçuk sahilinde bir tersane olup Tuna gemileri çoğu zaman burada kışlardı. Bu tersanede hafif donanma yapılıp ve gemiler tamir edilirdi (Uzunçarşılı, 1988, s. 403-404).

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Rusçuk, 1768-1774 ve 1787-1792 savaşları sırasında tehdit altında kaldı (Çakır, 2018, s. 862). Bu dönemde şehrin savunma hatları güçlendirildi. Derin ve kuru hendekler kazıldı, siperler ve tabyalar meydana getirildi. 1773'te, Feld Mareşal Rumyantsev kumandasındaki Ruslar, Rusçuk'un hemen dışında ağır bir yenilgiye uğradı (Bezikoğlu, 2001, s. 90; Kiel, 2008, s. 248). Ruslara karşı kazanılan zaferde büyük katkısı olan Rusçuk Seraskeri Vezir Ali Paşa ile Rusçuk Ayanı Çelebizâde Ağa ve adamları toplamda 700 kuruş ile ödüllendirildi (BOA. C.AS,

861/36883). Rusçuk civarında mağlup edilen Rus ordusu farklı cephelerden Osmanlı ordusunu yıpratmak ve Osmanlı hükümetini barışa zorlamak için harekete geçti. Rusçuk seraskeri olan Vezir Gazi Hasan Paşa'ya gönderilen fermana göre Rusların Tuna hattına saldırıları devam ettiğinden bu hususta düşmana karşı gerekenin yapılması emredildi (BOA. C.AS, 1061/46698).

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşları ve Rusçuk Kazası

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı Devleti siyasî ve askerî yönden pek çok sorunla mücadele ederken Moskov Knezliği Kazan (1552) ve Astrahan (1556) hanlıklarına son verdi, 1678 yılında Ukrayna toprakları üzerinde hâkimiyet kurdu. Böylece Kuzey Karadeniz, Balkanlar ile Kafkasya'ya hâkim olan Osmanlı Devleti'ne karşı avantajlı bir konuma yükseldi. Bu süreçte iki ülke arasındaki ilişkiler Kırım üzerindeki çıkar çatışmalarından dolayı gerginleşmeye başladı (Koçak, 2017, s. 460). Osmanlı Devleti Belgrad Antlaşması (1739) ile elde ettiği durumu muhafaza etmekteydi. Batılı devletlerle barış ve tarafsızlık politikası sürdürülürken, Avusturya Veraset Savaşları ve Yedi Yıl Savaşları sırasında da bu politikaya devam edildi. Rusya ise Osmanlı Devleti'ni bir savaşa zorlamak üzere aradaki antlaşmaya rağmen Lehistan'a asker sevk edip içişlerine karışmaktan geri durmuyordu (Sertoğlu, 2011, s. 2563). Rusya'nın yukarıda belirtilen tutumuna karşılık Osmanlı Devleti, iki devlet arasındaki meselelerin barış yoluyla çözümünden yana tavır sergilemişse de Sultan III. Mustafa döneminde Koca Ragıp Paşa'nın ölümünden sonra bu politika değişti (Demir, 2023, s. 215). Osmanlı padişahı huzurunda yapılan toplantıda Rusya'nın durumu gözden geçirildi. Rusya'nın muahedeye aykırı olarak Lehlileri himaye bahanesiyle asker sevk etmesi, Lehistan'ın içişlerine karışması, kendisine bağlı birini kral tayin etmeye kalkışması üzerinde duruldu. Rusya'nın Lehistan'ı işgal ederek Osmanlı topraklarına saldıracağı endişesi dile getirilerek Rusya'ya karşı sefer gündeme geldiyse de bundan önce Rusya'ya bazı teklifler yapılması, kabul etmediği takdirde harp açılması kararlaştırıldı (Uzunçarşılı, 2011, s. 368).

Rusya'nın Lehistan'ın içişlerine müdahalesinden dolayı Osmanlı hükümeti tarafından Rusya'nın İstanbul'da bulunan kapı kethüdasına ikaz yapıldı. Daha sonra elçilik görevlisi olan Obreskov, Eylül 1768'de Yedikule'de hapsedildi. Ardından Rusya'ya savaş ilan edildi ve savaş kararının ardından Hamza Paşa azledilerek yerine Yağlıkcızâde Mehmed Emin Paşa sadaret makamına getirildi (*Enverî Sadullâh Efendi ve Tarihi*, 2000, s. 17).

Osmanlı Devleti, Rusya'ya harp ilan etmesine karşılık ordusu savaşa hazır değildi (Sertoğlu, 2011, s. 2568). Davud Paşa sahrasında toplanan Osmanlı ordusunu dönemin padişahı III. Mustafa ziyaret etti (1 Nisan 1769) (*Enverî Sadullâh Efendi ve Tarihi*, 2000, s. 20). Davud Paşa karargâhından hareket eden Osmanlı ordusu için pek çok sorun söz konusuydu. En başta hedef ve takip edilecek güzergâh tam olarak belirlenmemişti. Diğer taraftan lojistik hazırlık tam değildi. Ordu "sefer taşıyla geziye çıkar gibi" yola çıkmıştı (Beydilli, 2003, s. 465). Savaş sırasında iaşe temini ile ilgili yaşanan problemler sefer organizasyonu ve lojistik hazırlığın önemini ortaya koymaktadır. Savaş sırasında Osmanlı Devleti'ni en fazla sıkıntıya sokan hususların başında iaşe temininde yaşanan sorunlar ve askerlerin firar etmesi gelmekteydi. Bu konuda dönemin mühimme

kayıtlarında çok sayıda hüküm vardır. Askerlerin firar etmesinin sebepleri arasında şiddetli yağışlar, savaşın meydana geldiği bölgede yerel halkın Ruslara yardımları ve veba salgınının baş göstermesi öne çıkmaktadır (168 Numaralı Mühimme Defter, 2007, s. 17). Firar eden askerler Rusçuk ve çevresinde çeşitli suçlara karışmışlardır. Köylünün elindeki ürünleri gasp etme, yol ve ulaşım güvenliğine zarar verme, çocuk kaçıma gibi toplumsal düzeni bozan eylemler gerçekleştirmişlerdir. Bu durum Rusçuk kazasında üretimin aksamasına, köylülerin başka yerlere göç etmesine ve hatta bu bölgeden İstanbul'a gönderilen iaşenin azalmasına yol açmıştır (Tanıdı, 2022, s. 79).

Mayıs 1769'da önce Babadağı ardından İsakçı'ya ulaşan Osmanlı ordusu pek çok sıkıntı ile mücadele ederken Ruslar bu sırada Hotin Kalesi'ni muhasara altına aldı (Enverî Sadullâh Efendi ve Tarihi, 2000, s. 24-25). Sadrazamlık makamına Moldovanî Ali Paşa getirildi. Turla Bozgunu'ndan sonra Hotin Kalesi Ruslar tarafından ele geçirildi (Eylül 1769). Boğdan'ın işgali ve Yaş kasabasının Rusların eline geçmesi Kalas ve İbrail taraflarını da tehlikeye düşürdü. Diğer taraftan Rus ordusu Kasım 1769'da Eflak'ın istilasına başladı (Sertoğlu, 2011, s. 2568) Hotin önlerinden çekilmesi ve bu kalenin elden çıkması üzerine Moldovanî Ali Paşa görevden azledildi ve babasının şöhretinin de etkisiyle İvazzâde Halil Paşa sadaret makamına tayin edildi (12 Aralık 1769) (Saricaoğlu, 2001, s. 494-496).

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda önemli bir dönüm noktası olan Kartal (Larga) Muharebesi'nde Osmanlı ordusu ağır bir mağlubiyet aldı (2 Ağustos 1770) Tuna üzerine köprü kurmadan yapılan teşebbüs ve Hotin üzerine gidileceği de hesaba katılarak ordunun erzak ve ağırlıklarının beraber götürülmesi büyük bir hata idi. Bu yenilgi sonucunda İsmail, Kili, İbrail ve Akkerman kaleleri kaybedildi (Uzunçarşılı, 2011, s. 386-389).

Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı Mora ve Akdeniz üzerinden de harekete geçti. Mora'da Ortodoks halkı Osmanlı aleyhine kıskırtan Rusya, Baltık Denizi'ndeki donanmasını Cebelitarık Boğazı'ndan Akdeniz'e ulaştırdı. Mora halkını ayaklandırdı, Koron, Modon ve Navarin'i kuşattı. Çeşme Limanı'nda demirleyen Osmanlı donanması Rus filosu tarafından yakıldı. İnsan kaybının yanı sıra çok sayıda gemi kullanılamaz hale geldi (7 Temmuz 1770). Rusya İstanbul'u tehdit etmek üzere Limni taraflarına yöneldiyse de burada tutunamadı (Sertoğlu, 2011, s. 2575-2584).

1768 harbinde Rusya'nın birinci derece hedefi Kırım'ı işgal etmek idi. 1770'de Ruslar Kırım üzerine büyük bir kuvvet sevk etti. 1771'de ise hücumlarını tekrarladı. Kırım ileri gelenlerinden bazıları Ruslarla anlaştı. Temmuz 1771'de Rusya Kırım'a ayakbastı. Bu durum karşısında Kırım ahalisi Anadolu sahillerine göç etmeye başladı (Uzunçarşılı, 2011, s. 405-410). Kırım'ın işgalinden sonra Rusya savaşa son vermek istiyordu. Osmanlı tarafına gönderilen sulh teklifi Osmanlı başkentinde şüpheyle karşılandı. Barış görüşmeleri 1772 yılında devam ettiyse de 1773'de tekrar savaş haline geri dönüldü (Mehmed Emin Recâî Efendi'nin 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşına Dair Mecmuası, 2017, s. 16-28).

1768-1774 Osmanlı-Rus kara savaşlarının sona erdirilmesi için yapılan ilk önemli teşebbüs, 1772'nin Mayıs ayında Yergöğü'de imzalanan mütarekeden sonra Rus işgalinde olan Boğdan'ın Fokşan kasabası yakınlarında yapılan barış görüşmeleridir.

Bu görüşmeler Osmanlı egemenliğindeki bir Müslüman hanlığın bağımsızlığının ve bu bağlamda Osmanlı padişahının halifelik yetkisinin tartışmaya açıldığı ilk uluslararası resmî toplantı olması bakımından önem arz etmektedir (Yıldız, 2022, s. 2). 19 Ağustos 1772'de başlayan ve yaklaşık bir ay devam eden görüşmelerde ilerleme sağlanamadı. Müzakerelerin neticesiz kalması üzerine Osmanlı murahhasları Rusçuk tarafına döndü. Rusların görüşmeleri aniden keserek saldırıya geçme ihtimaline karşı cephelerde teyakkuz durumuna geçildi (Köse, 2020, s. 78). Harp devam ederken Osmanlı tahtına I. Abdulhamid geçti (21 Ocak 1774) (Aktepe, 1988, s. 213-214). Mayıs 1774'te Rus kuvvetleri Hacıoğlupazarı'na kadar ilerledi. Tutrakan'da Osmanlı kuvvetlerini mağlup eden Ruslar Rusçuk'u kuşatma altına aldı. Haziran'da Romyantsev komutasındaki Rus ordusu Silistre önlerine ulaştı (Jorga, 2005, s. 413).

Rusçuk ve Rusçuk'un karşı kıyısında yer alan Yergöğü 1768-1774 savaşı sırasında tehdit altında kaldı. Rusların, Eflak tarafından Yergöğü'ne saldırı yapacağı anlaşılınca Rusçuk, Böğürdelen, Fethülislam, Hisarcık, Güvercinlik, Ada-yı Kebir, İsakçı ve Belgrad şaykalarının² kaptanları alarma geçirildi. Rusçuk ve Tuna sahillerinin muhafazası hususunda dikkatli olunması istenildi ve şaykalardaki kürekçi ve dümencilerin üçer aylık ücretleri için gereken para hazineden gönderildi (168 Numaralı Mühimme Defteri, hüküm 569). Rusların Yergöğü'ne düzenlediği saldırılar Rusçuk için ciddi bir tehdit oluşturdu (BOA. C.AS, 61/2876).

Ruslar tarafından işgal edilen Yergöğü, Rusçuk Seraskeri İzzet Ahmed Paşa'nın üstün gayreti ve emrindeki kuvvetlerin direnişi sayesinde geri alındı. Hatta bu başarısından dolayı serasker Vezir İzzet Ahmed Paşa, Rusçuk Yeniçeri Zabiti ve Kırım hanlarından Mesud Giray padişah tarafından Evâil-i Rebiülevvel 1185/14-23 Haziran 1771 tarihli yazı ile tebrik edildi (168 Numaralı Mühimme Defteri, hüküm 1513).

Osmanlı-Rus Savaşı her iki tarafı da yıpratmıştı. Rus halkı ağır vergilerden şikâyetçiydi. Don Kazakları arasında isyan meydana geldi. Rus başkomutanının mükerrer müracaatlarına ve ısrarlarına rağmen Osmanlı tarafı barış müzakerelerine yanaşmadı. Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa ilk olarak Eflak ve Boğdan'ın düşman istilasından kurtarılmasını istiyordu. Ancak Kozluca Mağlubiyeti, Rusların Şumnu taraflarına yönelmeleri ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum barış yapılmasını zorunlu hale getirdi (Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi, 2018, s. 458 vd). Kaynarca'da yapılan görüşmelerin ardından tarihe Küçük Kaynarca Antlaşması olarak geçen muahede Prut Antlaşması'nın yıldönümünde imzalandı (21 Temmuz 1774) (Köse, 2020, s. 110). Antlaşmanın başlıca maddeleri şunlardı: Kırım bağımsız olacak ve dinî işlerde Osmanlı hilafet makamına bağlı kalacak, Aksu Nehri iki devlet arasında sınır kabul edilecekti. Rus işgali altındaki; Besarabya, Eflak, Boğdan, Gürcistan ve Akdeniz adaları Osmanlı'ya iade edilecek, Rus ticaret gemileri boğazlardan geçebilecek, Rusya İstanbul'da daimi elçi bulundurabilecek ve kapitülasyonlardan yararlanacaktı (Zinkeisen, 2011, s. 413-414; Sertoğlu, 2008, s. 2605-2606; Köse, 2020, s. 112-119).

² Şayka, altı düz ve enli, Özi, Dinyeper ve Tuna nehirleriyle Karadeniz'de Osmanlılar ve Kazaklar tarafından kullanılmış ince donanma gemilerindedir (Bostan, 1992, s. 88)

Ruşçuk'un Tahkimi ve Savunması

Ruşçuk'un savunmasında kalenin önemi ortadaydı. Evliya Çelebi XVII. yüzyıl ortalarında Ruşçuk Kalesi hakkında şunları kaydeder: Tuna kaleleri içerisinde Ruşçuk Kalesi sağlam bir set durumundadır. Burası Tuna kenarında alçak kayalı burun üzerinde taş yapıllı küçük bir kaledir. Çevresi Tuna Nehri ile kuşatıldığı için adeta ada gibidir. Doğu tarafındaki hendek üzerindeki tahta köprü ile kaleye geçilir. Gece olduğunda kaledeki askerler köprüyü kaldırıp kale kapısına siper ederek kaleyi ada konumuna getirirler. Burçları ve bedenleri sağlam olan kalede Yergöğü Kalesi'ne çevrilmiş balyemez ve şayka topları vardır (Evliya Çelebi, 2014, vr.112b).

XVIII. yüzyılda meydana gelen Osmanlı-Rus savaşları Ruşçuk'un stratejik açıdan daha ehemmiyetli bir yer olmasını sağladı. Ruşçuk'un işgale uğramasının diğer şehirlerin işgalini kolaylaştıracağı Osmanlı askerî bürokrasisi tarafından eskiden beri bilinmekteydi. Bu sebeple Ruşçuk'un tahkimi hususuna önem verildi. 1768'de Osmanlı-Rus Savaşı başlamadan evvel Ruşçuk'un tahkimi için harekete geçildi. 7 Cemaziyelevvel 1174/15 Aralık 1760 tarihinde Ruşçuk kadısı ve Ruşçuk bina eminine gönderilen emir ile Ruşçuk Kalesi'nin duvar, cebehane ve nevbethanesinin tamirâtı için keşif yapılarak rapor hazırlanması istendi. Ayrıca Sultan II. Bayezid tarafından inşa edilen caminin tamirine karar edildi (BOA. C.AS, 443/17436). Caminin tamir masrafları için Hashâ-yı Cebelüyân-ı Tataran Mukatası'ndan 250 kuruş havale yapıldı (BOA. C.AS, 1177/52457). 1768-1774 savaşından sonra da Ruşçuk Kalesi'nin bakım ve onarımı hususuna önem verildi (BOA. C.AS, 1037/45514; BOA. C.AS, 1120/49645).

Ruşçuk, Tuna ve çevresinin muhafazasında oldukça önemli bir mevki idi. Ruşçuk Seraskeri Vezir Ahmed Paşa ile Rumeli Seraskeri Vezir Mehmed Paşa'ya gönderilen 10 Şevval 1185/16 Ocak 1772 tarihli hükümde Bükreş taraflarına giden Ruşçuk ahalisinden bazı askerlerin geri döndükleri, Yergöğü'nde dahi tutunamayıp Ruşçuk'a geldiklerinden bahsedilmektedir. Ruşçuk'un Tuna sahilinde yer alan kazaların savunmasındaki stratejik önemi ise şu şekilde ifade edilmiştir: "Ruşçuk Kasabası Balkanların berü yakasındaki kasabât ve kazaların kilidi mesabesinde olmakdan naşi..." (BOA. C.AS, 190/7353). Şayet Ruşçuk düşman tarafından ele geçirilirse çevre kazaların işgali kolaylaşacaktı. Ruşçuk ve Tuna savunma hattının güçlendirilmesi için alınan tedbirler ise çete kayıkları hazırlanması, seferberlik ilan edilerek Tuna'nın her iki yakasındaki kazalar başta olmak üzere Rumeli eyaletindeki kazalardan muvazzaf ya da muvazzaf olmayan kişilerin Ruşçuk ve Silistre'de istihdam edilmesi şeklindedir³ (BOA. C.AS, 190/7353).

Tuna sahillerinin korunmasında kilit konumunda olan Ruşçuk'un savunmasına çok önem verilmiştir. Mühimme defterlerinde Tuna sahillerinin ve Ruşçuk'un savunması için yapılan faaliyetlere dair çok sayıda hüküm yer almaktadır. Rusya'nın İsmail taraflarını işgali Tuna kıyısındaki şehir ve kasabaların işgalini kolaylaştırdı. Rus tehdidine karşı Ruşçuk, Niğbolu, Silistre, Tulca, Sünne Boğazı ve Hırsova'nın savunması için civar kazalardan yeniçeri ve kul oğlanlarının gönderilmesi talep edildi

³ Dönemin tarih kaynaklarında Ruşçuk, Varna ve Şumnu gibi yerlerin savunma anlamında stratejik mahaller olduğu özellikle vurgulanmıştır. *Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi*, s. 451-453; *Tarih-i Sefer-i Rusya'ya Göre 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı*, 2012, s. 81.

(168 Numaralı Mühimme Defteri 1769-1771, hüküm: 871-876). Toplanan askerin sevki hususunda daha sonra ilgili kadılıklara yeniden emirler yazıldı (168 Numaralı Mühimme Defteri 1769-1771, hüküm: 1289). Tuna'nın etrafındaki yerleşim birimleri ve kalelerin muhafazası hususunda şayka, çete, topkeş-top çeken türü kayık-gemi ile koruma yapıldı (BOA. C.BH, 120/5829; BOA. C.BH, 93/450). Ayrıca Silistre, Rusçuk, Niğbolu ve Zıştovi'de çok sayıda çete kayığı inşa edildi (168 Numaralı Mühimme Defteri 1769-1771, hüküm: 1144).

Rusçuk'un muhafazası göreviyle Haleb Valisi ve Eflak Seraskeri Vezir Mehmed Paşa görevlendirildi (168 Numaralı Mühimme Defteri 1769-1771, hüküm: 1144). Rusçuk ve civarının savunması için Tırnova, Osmanpazarı, Eski Cuma, Hezargrad, Şumnu ve Karınabad kazalarından yeniçeri, kul oğlanı talep edildi (168 Numaralı Mühimme Defteri 1769-1771, hüküm: 872, 935, 947, 1340). Ancak bu taleplerin bir kısmının yerine getirilemediği, asker temininde sıkıntı yaşandığı daha sonra bölge kadılarına gönderilen hükümlerden anlaşılmaktadır (168 Numaralı Mühimme Defteri 1769-1771, hüküm: 947). Tuna sahillerinin korunması için toplanan askerlerin masraflarının karşılanması sorumluluğu ise Rusçuk Ayanı Çelebi Ağa'ya verildi (168 Numaralı Mühimme Defteri 1769-1771, hüküm: 904).

Rusçuk'un karşı kıyısında yer alan Yergöğü, Rus ve Eflak kuvvetlerinin saldırısına maruz kalınca Rusçuk tarafındaki asker ile Ruslara karşı koyuldu. Eflak Seraskeri Vezir Ahmed Paşa'nın Rusçuk'taki mevcut asker ve maiyetine verilen diğer kazalardan toplanan askerler ile düşman üzerine varması kararlaştırıldı (168 Numaralı Mühimme Defteri 1769-1771, hüküm: 1339, Evahir-i Zilkade 1184/8-17 Mart 1771).

Ruslar 1773'te Yergöğü'nü işgal ettikleri sırada Rusçuk'a top atışları yaptıkları için Rusçuk Kalesi'nin duvarının bir kısmı yıkıldı. Yıkılan kısımların onarılması için Rusçuk Ayanı Seyyid Hasan'a emir gönderildi (BOA. C.AS, 736/30886, 22 Rebiülahir 1187/13 Temmuz 1773). 1774'te kaleyi kuşatan Ruslar antlaşmadan sonra kuşatmayı kaldırdı. Aynı yılda yapılan şehir planına göre şehri çevreleyen kale duvarının doğu ve batı tarafında ikişer, güney tarafında ise beş olmak üzere dokuz savunma noktası bulunuyordu. Kalenin Tuna tarafında ise eski kale ve dört tabya vardı. Şehrin savunmasında taş binalar ve camiler de savaş sırasında savunmaya ve şehrin tahkimine katkı sağladı (Erdoğan, 2011, s. 42). Savaş sona erdikten sonra da kalenin tamirine devam edildi. 26 Zilkade 1191/26 Aralık 1777 tarihli belgeye göre Rusçuk ve Yergöğü kalelerinin tamir işlerinin devam etmesi için 5000 kuruş para tahsis edildi (BOA. C.AS, 626/26439).

1768-74 savaşı sırasında Rusçuk şehrinin etrafı tahkim edildi. Tahkim işinde öncelikli olarak topçu zeminliklerin tamiri için izin talep edildi. Bu talep doğrultusunda savaş sırasında yıkılan ve zarar gören yerlerin onarımı gerçekleştirildi (BOA. C.AS, 443/18473, 1 Cemaziyelevvel 1187/21 Temmuz 1773). Şehrin savunmasının güçlendirilmesine yönelik faaliyetler sırasında Rusçuk hendeklerinde inşa olunan Tabakhane Tabyası muhafazasında görevli topçu askerlerinin her birine ekmeğin yanı sıra 100 dirhem et verilmesi kararlaştırıldı (BOA. C.AS, 1048/46044).

Finansman, Savaş Lojistiği ve Sefer Organizasyonuna Katkı

Finansman

Osmanlı Devleti'nde savaşlar cizye, mukataa, avarız ve nüzül, ağnam gelirleri, muhalledât, çeşitli bedeller, ganimet ve ek malî kaynaklar gibi kaynaklarla finanse edilirdi (Ertaş, 2007, s. 301-326). Savaş sırasında Rusçuk kazasından avarız ve nüzül bedeli tahsil edildi. 1185/1771-1772 senesine mahsuben Rusçuk kazasından toplanan avarız ve nüzül bedeli 10790,5 kuruştur (TSMA.d.5853). Avarız ve nüzül mükellefiyeti bağlamında savaşa finans desteği veren Rusçuk halkından zaman zaman borç para da sağlandı. Bu çerçevede Rusçuk taraflarındaki ordunun giderleri için Rusçuk halkından 12000 kuruş borç alındı (BOA. C.AS, 336/13939, 23 Cemaziyelahir 1187/11 Mayıs 1771).

Asker ve İşçi Temini

1736-1739 Osmanlı-Habsburg/Rus savaşlarından sonraki barış döneminde Osmanlı ordusunun modernizasyonu çalışmaları yeterince devam ettirilemedi. Osmanlı-Safevî/Nadirşah harpleri dışında (1746'da bu savaşlar da sona ermiştir) savaş olmadığı için Osmanlı ordusu savaşa hazır da değildi. Dönemin müelliflerine göre 1739 Belgrad Antlaşması'ndan sonraki uzun barış döneminde Osmanlı tarafında savaşın ne olduğunu bilen asker sayısı azalmıştı. 1768-1774 savaşı sırasında askerî bürokrasideki savaş ilmine yeteri düzeyde vâkıf olmayan kişiler yüzünden Osmanlı ordusu daha İstanbul'dan ayrılmadan disiplinsiz davranışlar vuku bulmuştu (*Mustafa Kesbî'nin 1768-1774 Harbi Vekâyi'i*, s. 50) Tecrübeli devlet adamı Koca Ragıp Paşa'nın vefatından sonra savaş yanlısı bürokratlar işbaşına geldi ve hemen Rusya'ya savaş ilan edildi. 1768-1774 savaşına yeteri kadar organizasyon ve lojistik hazırlık yapmadan başlamış olan Osmanlılar savaş sırasında pek çok sorunla karşılaştı.

1768-1774 savaşı sırasında karşılaşılan sorunlardan birisi asker sayısının yeterli olmaması idi. Rumeli'deki pek çok kazadan asker toplanmasına karşılık asker olarak yazılanların bir kısmı muharebeler sırasında firar etmekteydi. Profesyonel olmayan bu askerlerin toplamı sayıca belirli bir düzeye ulaşmış idi. Ancak bunlar disiplinden yoksun kalabalık bir görüntü arz ediyordu. Evasıt-ı Receb 1183/10-19 Kasım 1769 tarihli hükümde Rusçuk kadısı ve Rusçuk Ayanı Seyyid Süleyman'dan bin adet piyade askerin İbrail Muhafızı Vezir Abdi emrine gönderilmesi talep edildi (168 Numaralı Mühimme Defteri 1769-1771, hüküm: 169-171). Daha sonra gönderilen hükümlerde temin edilen askerlerin vakit kaybedilmeden İbrail'e ulaştırılması hususu yer aldı (168 Numaralı Mühimme Defteri 1769-1771, hüküm: 236-238).

Rusçuk, civar kazalardan temin edilen askerlerin toplanma ve dağıtım yeri idi. Prevadi, Karasu, Köstence, Hacıoğlupazarı, Kozluca, Osmanpazarı ve Eski Cuma kazalarından "nefir-i amm" şeklinde toplanan askerler Rusçuk, Zıştovi ve Niğbolu üzerinden Silistre'ye gönderiliyordu (168 Numaralı Mühimme Defteri 1769-1771, hüküm: 261-262, Evahir-i Receb 1183/20-29 Kasım 1769). Rusçuk'tan asker temini ile ilgili başka bir kayıta ise Yergöğü Kalesi ve civarının korunması ile gayrimüslim reaya isyanlarının bastırılması için Rusçuk'tan üç yüz piyade tedarik edildi (168 Numaralı Mühimme Defteri 1769-1771, hüküm: 227, Evail-i Şaban 1183/30 Kasım-9 Aralık 1769). Rusların Bükreş'i ele geçirmesi (1770) Yergöğü ve Rusçuk taraflarında halk arasında paniğe neden oldu. Bu hususta Rusçuk Ayanı Seyyid Çelebi Süleyman Ağa'nın yardım

talebi doğrultusunda çevre kazaların (Yergöğü, Rusçuk, Hezargrad, Cumapazarı, Osmanpazarı) her birinden üçer yüz asker toplanması kararlaştırıldı (BOA. *AE.SMST.III*, 11/752).

Muharebeler sırasında asker ihtiyacı dışında köprü ve gemi yapımı ile nakliye işinde çalışacak çok sayıda elemana ihtiyacı duyuldu. Osmanlı Devleti'nin uzun bir fasılının ardından Rusya ile savaşa karar vermesi muharebeler sırasında birçok soruna neden oldu. Köprü inşasında yaşanan sıkıntılar buna örnek teşkil edecek niteliktedir. Ancak olumsuz hava koşulları ve Rus baskınlarına rağmen Tuna geçitlerinde ve Tuna ötesindeki nehirlerde köprü inşa faaliyetlerinin istenilen düzeyde gerçekleştirildiği dönemin kayıtlarından anlaşılmaktadır (Tuğluca-Bayram, 211, s. 161-612). 29 Receb 1184/18 Kasım 1770 tarihli kayda göre, ilkbaharda sefere katılacak askerlerin naklinde kullanılmak üzere İsakçı önünde inşa edilecek köprü (Tuğluca-Bayram, 2011, s. 147-152) için usta ve amele tedarikine başlandı. Rusçuk, Hırsova, Niğbolu, Silistre, Zıstovi kazalarından sağlanan demirci ve amelelerin ücretleri köprü emini tarafından karşılandı. Köprü inşası için 300 amele ve 60 demirci Rusçuk'tan temin edildi (BOA. *C.NF*, 19/932, 29 Receb 1184/18 Kasım 1770). Silistre tarafında inşa edilen büyük köprünün (Tuğluca-Bayram, 2011, s. 154-155) inşasında görev yapan neccar, demirci ve amelenin de bir kısmı Rusçuk'tan karşılandı (BOA. *C.AS*, 72/3399, 26 Zilhicce 1187/10 Mart 1774). Ödenecek işçilik ücretleri; marangoz için 40, demirci için 30 ve amele ücreti ise 20 akçe olarak tespit edildi. İbrail Kalesi'nin tamirinde görev yapacak amelelerin de bir kısmı Rusçuk'tan tedarik edildi (BOA. *C.AS*, 818/34778, 11 Şevval 1182/11 Mayıs 1771). Savaş sırasında Yergöğü'nün savunulması önem arz ettiği için hendek açılması gündeme geldi. Hendek kazılması işinde çalışan işçilerin bir kısmı Rusçuk'tan sağlandı (BOA. *C.AS*, 553/23218, 1 Şevval 1184/18 Ocak 1771). İsakçı'da üstü açık gemilerde⁴ istihdam edilmek üzere Niğbolu, Rusçuk ve diğer kazalardan 1440 işçi tedarik edildi. Ancak, İsakçı Ruslar tarafından işgal edilince bu elemanların gönderilmesinden vazgeçildi (BOA. *C.AS*, 991/43322, 22 Muharrem 1186/22 Nisan 1772). Tuna Nehri savaşları sırasında nakliye işinde sıkça kullanıldı. Gerek asker gerekse iaşe ve savaş araç-gereçlerinin naklinde ince donanma gemilerinden istifade edildi. Yeni gemilerin inşasında görev yapan elemanlardan bir kısmı Rusçuk'tan sağlandı. İsakçı'da yapılan üstü açık gemilerde çalıştırılmak üzere Rusçuk'tan 500 cerahor talep edildi. Rusçuk Defterdarı Kureyszâde Mehmed 110 cerahoru tedarik edip gönderdi, geri kalanların ise tedarik edilmeye çalışıldığını bildirdi (BOA. *C.ML*, 190/7853, 17 Receb 1184/6 Kasım 1770).

Savaş sırasında Tuna sahilinde bulunan kazalardan İsakçı'daki⁵ ambarlara zahire nakli yapıldı. Nakliye işinde üstü açık gemiler daha fazla tercih ediliyordu. Rusçuk kadısı ve ayanına gönderilen 28 Cemaziyelevvel 1182/10 Ekim 1768 tarihli hükme göre daha önce yapımına karar verilen 50 adet üstü açık gemiye ilave olarak 130 üstü açık geminin yapımına başlandı. Rusçuk başta olmak üzere Yergöğü, Hezargrad, Şumnu,

⁴ Üstü açık gemiler, ince donanma gemilerindendi. Tuna donanmasında ve nakliyede kullanılan üstü açıklarda bir dümenci ve sekiz kürekçi bulunuyordu. Bostan, 1992, s. 89.

⁵ İsakçı, Lehistan ve Rusya'ya karşı yapılan seferlerde kullanılan önemli bir menzil noktası ve ürünlerin depolandığı bir merkez durumundaydı. İnbaşı, 2004, s. 64, 217-289.

Ziştovi ve Niğbolu kazalarının her birinden marangoz, demirci ve amele tedarik edildi (BOA. C.AS, 985/43000). 180 üstü açık geminin inşası için hazineden 42000 kuruş para tahsis edildi (BOA. C.BH, 17/841). Rusçuk Ayanı Çelebi Ağa'ya (Seyyid Süleyman) gönderilen hükümde 180 kıta üstü açık geminin biran önce tamamlanması emredildi (BOA. C.BH, 14/678).

Rusçuk, savaş sırasında diğer kazaların topçu, cebeci ve arabacıların temininde de önemli fonksiyonlar üstlendi. Rusçuk Seraskeri Vezir İzzet Ahmed Paşa'ya gönderilen Evasıt-1 Muharrem 1185/26 Nisan-5 Mayıs 1771 tarihli hükümde, Babadağı'dan Tutrakan'a gönderilen topların yapımı ve korunması için Rusçuk'ta mevcut olan topçu, cebeci ve arabacıların temin edilerek Tutrakan'a gönderilmesi kendisinden talep edildi (168 Numaralı Mühimme Defteri 1769-1771, hüküm: 1458).

İaşe Temini

Osmanlı Devleti, bilhassa savaş zamanlarında ihtiyaç duyduğu yiyeceği "avârız-ı divâniyye" yükümlülüğü dâhilinde nüzül, sürsat ve mubayaa yoluyla halktan temin etmekteydi. Ordu iaşesinin tedariki için uygulanan geleneksel metot, hazinenin parasal yükünü hafifletmeyi ve askerî birliklerin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlıyordu (Ertaş, 2007, s. 119-121). Nüzül ve sürsat ile sağlanan erzak orduya yeterli gelmediği durumlarda devlet tarafından erzak satın alma yoluna gidiliyordu. Satın alma karşılığında ödenen ücretler devlet hazinesinden, taşra hazineler gelirinden ya da ordu hazinesinden karşılanıyordu. Bu türden alımlara işтира (mubayaa) ve bu yolla temin edilen zahireye işтира zahiresi adı verilmekteydi (İnbaşı, 2004, s. 229). Devlet ihtiyaç halinde hem belirli menzil ve ambarlarda zahire stoklamak hem de cephede savaşan hareket halindeki ordunun iaşesini sağlamak amacıyla zahire satın alma yoluna gidiliyordu. Bu şekildeki satın alımlarda ya piyasa fiyatları ya da devletin belirlediği fiyatlar geçerliydi. Satın alınan zahirenin yol masrafları devlet tarafından karşılanıyordu. Görünürde alım-satım uygulaması gibi olsa da esasında işтира, avârız-ı divâniyye türünden bir mükellefiyet idi (Ertaş, 2007, s. 121).

1768-1774 savaşında zahire temininde çok defa problem yaşandı. Rusçuk'a yakın kazalardan arpa, buğday vs. ürünlerin tedarikinde problem ortaya çıktığında zahire temini için ilk başvuru kazalardan birisi Rusçuk idi. Rusçuk'ta görevli serasker, kadı, defterdar ve iaşe görevlisinden Ziştovi ve Niğbolu'dan zahire tedarik edilinceye kadar Rusçuk'taki tüccardan mubayaa yöntemiyle zahire satın alınması talep edildi. Mubayaa edilecek zahire için ordu hazinesinden 10000 kuruş gönderildi (BOA. C.AS, 1189/53091).

İaşe tedarikinde Rusçuk önemli bir fonksiyon üstlenmişti. Rusçuk'tan hem doğrudan zahire tedarik ediliyor hem de diğer kazalardan toplanan zahire Rusçuk İskelesi'nden cephedeki orduya ulaştırılıyordu. Sefer iaşesinin temin edilmesinde sıkça başvuru yöntemler mubayaa ve işтираdır. Hububat olarak toplanan ürünler arasında arpa önemli bir yere sahipti. Arpa, ekmek yapımından ziyade orduda hayvan yemi olarak tüketilmekteydi (İnbaşı, 2004, s. 245-246; Ertaş, 2007, s. 153-154). 10 Ramazan 1182/18 Ocak 1769 tarihli kayda göre sefer dolayısıyla arpa mubayaa yapılması için Rusçuk Ayanı Çelebizâde Süleyman Ağa'ya emir gönderildi. Rusçuk, Ziştovi, Niğbolu ve Silistre iskelelerine bağlı kazalardan satın alınması talep edilen arpa miktarı 160000

kile⁶ idi. Rusçuk İskelesi yoluyla nakledilecek miktar 50000 kile, Rusçuk kazasından mubayaa edilecek miktar ise 15000 kiledir. Mubayaa edilecek arpanın nakliye dâhil fiyatı 30 akçedir (BOA. C.AS, 1051/46187). Konuyla ilgili başka bir kayda göre Rusçuk'un da dâhil olduğu kazalardan sefer için toplanan arpa için ödenecek para hayli fazla idi. Buna göre Rusçuk'tan toplanan 50000 kile arpa karşılığında 12500 kuruş ödeme yapıldı (TSM.A.d.5636, s. 1). 27 Muharrem 1184/23 Mayıs 1770 tarihli kayıta ise mubayaa yöntemiyle temin edilen zahire miktarından ve hangi iskeleden ne kadar zahire nakledildiğinden söz edilmektedir. Buna göre Rusçuk'tan 38300 kile arpa mubayaa edildi. Rusçuk İskelesi'nden nakledilen arpa miktarı ise 463600 kiledir (BOA. MAD.d.3583, s. 1-3). 3 Safer 1184/29 Mayıs 1770 tarihli kayda göre Rusya ile olan savaş dolayısıyla geçen sene Rusçuk Ayanı Çelebi Seyyid Süleyman tarafından 100000 kile arpa satın alınmıştır. 1770 yılı yeni mahsulden yine 100000 kile arpanın mubayaa edilerek Rusçuk İskelesi'nde hazırlanması kararlaştırılmıştır. Aynı emirde Rusçuk dışındaki diğer kazalardan mubayaa edilecek zahirenin miktarı yer almaktadır. Mubayaa istenen arpa 1000000 kile olup kile fiyatı ise 50 akçedir (BOA. C.AS, 598/25217). Rusçuk İskelesi'ndeki toplanan zahirenin Hırsova ve Maçın taraflarına nakledilmesi görevi Rusçuk Seraskeri Vezir Ahmed Paşa ve Rusçuk Ayanı Mehmed'e verilmiştir (BOA. C.AS, 1192/53282, 15 Rebiülahir 1185/28 Temmuz 1771).

Peksimet, uzun süre dayanabilecek şekilde üretilen kurutulmuş ekmek olup, su ile ıslatılmak suretiyle yenilmekteydi. Fırın gibi altyapının olmadığı, harp halinin devam ettiği ya da yiyecek temininde güçlük çekildiği durumlarda askerlere verilmekteydi (İnbaşı, 2004, s. 259-260). 1 Şevval 1183/28 Ocak 1770 tarihli kayda göre Rusçuk'tan Çelebi Ağa tarafından mubayaa edilen un miktarı 30000 kiledir. Unun kile fiyatı 80 akçe olup peksimet tedariki için toplam 20000 kuruş ödeme yapılmıştır (BOA. MAD.d.21953). 4 Şevval 1183/31 Ocak 1770 tarihli kayıta ilkbaharda Rusya'ya karşı sefere çıkılacağından Rusçuk Ayanı Çelebi Seyyid Süleyman Ağa'dan 20000 kantar⁷ peksimet için Hezargrad kazasından 17000 kile buğday satın alması talep edildi. Talep edilen buğdayın kilesi 40 akçe olup tedarik yöntemi ise mubayaadır (BOA. C.AS, 203/8710). 27 Muharrem 1184/23 Mayıs 1770 tarihli kayıta ise mubayaa yöntemiyle temin edilen zahire miktarından ve hangi iskeleden ne kadar zahire nakledildiğinden söz edilmektedir. Buna göre Rusçuk'tan mubayaa edilen un miktarı 44700 kiledir. Rusçuk İskelesi'nde nakledilen un miktarı ise 73250 kiledir (BOA. MAD.d.3583, s. 1-3). 15 Rebiülevvel 1182/30 Temmuz 1768 tarihli kayıt Rusçuk İskelesi'nde 20000 kantar peksimetin pişirilmesi ile ilgilidir. Buna göre Rusçuk'ta toplam 16 fırın olup her bir fırının günlük peksimet pişirme kapasitesi 2 kantar idi. Bu hesaba göre 6 aylık dönemde toplam 5750 kantar peksimet pişirilebilirdi. Pişirilen peksimet çuvalarla naklediliyordu. Çuval imal eden muhtab esnafı ise darlık içindeydi ve en fazla 20000 çuval tedarik edebilecek kapasiteleri vardı. Hezargrad, Şumnu ve Eski Cuma kazalarından çuval mubayaa yapılması ve 10 adet yeni fırın inşa edilmesi için ilgili

⁶ İncelenen dönemde Rusçuk'ta zahire mubayaa işlemlerinde çoğunlukla İstanbul kilesi esas alınmıştır. Buna göre 1 kile arpa=22,25 kg; 1 kile un=25,656 kg, 1 kile buğday=25,656 kg üzerinden işlem görmüştür. Hinz, 1990, s. 51.

⁷ Osmanlı Devleti'nde bir kantar 44 okkaya karşılık gelmektedir. Buna göre 1 kantar=56.449 kg. İnalçık, 2000, s. 443.

yerlere emir gönderilmesi kararlaştırıldı (BOA. C.AS, 1215/54482). 27 Rebiülevvel 1182/11 Ağustos 1768 tarihli Rusçuk, Hezargrad, Şumnu ve Eski Cuma kadılarına ve Rusçuk Ayanı Süleyman'a gönderilen emir, adı geçen kazalardan çuval satın alınması, Rusçuk'ta 5 adet fırın inşa edilmesi ve mevcut fırınların kapasitelerinin artırılarak 20000 kantar peksimetin en kısa zamanda pişirilmesi hakkındadır (BOA. C.AS, 1215/54490). Vezir Mehmed Paşa'ya gönderilen 10 Şevval 1183/6 Şubat 1770 tarihli kayıt ilkbahardaki sefer için Rusçuk ve Silistre civarındaki yerlerden 30000 kantar peksimetin tedarikinin planlamasıyla ilgilidir (BOA. C.AS, 395/16302). 29 Rebiülahir 1186/30 Temmuz 1772 tarihli kayıta H.1185/1171-1172 yılına mahsus Rusçuk kazasından Rusçuk defterdarı ve ayanı Mehmed Ağa marifetiyle mubayaa ve iştirah olunan zahire miktarlarına yer verilmiştir. Buna göre Rusçuk'tan 44700 kile (İstanbul kilesi) un mubayaa yöntemiyle, 10022 kile un ise iştirah yöntemiyle satın alınmıştır. Peksimet yapımı için buğdaydan elde edilen un miktarı 15947 kiledir. Mubayaa olunan arpa miktarı 138300 kile, iştirah edilen arpa miktarı ise 238288 kiledir (BOA. C.AS, 1217/54621). 12 Zilkade 1186/4 Şubat 1773 tarihli kayda göre gelecek yılda sefere çıkacak ordunun ihtiyaçlarına harcanmak üzere Rusçuk, Niğbolu ve Tırnova kazalarından zahire mubayaası için 11000 kuruş gönderilmiş olup toplamda 30000 kuruş ödeme yapılmıştır (BOA. C.AS, 959/41718).

21 Rebiüevvel 1187/12 Haziran 1773 tarihli kayda göre seferde bulunan askerlerin zahire ihtiyacı için Rusçuk, Zıştovi, Niğbolu ve Silistre iskelelerine bağlı kazalardan un, arpa ve buğday mubayaası gerçekleştirildi. Rusçuk kazasından mubayaası istenen zahire miktarı şu şekildedir: 44700 kile un, 138300 kile arpa, 17000 kile buğday. Mubayaa fiyatları ise; un 80 akçe, arpa 30 ve 50 akçe, buğday ise 40 akçedir (BOA. C.AS, 188/8117; BOA. HAT.d. 16/719).

Ordunun ihtiyacı olan zahire çeşitli kazalardan temin edildikten sonra Rusçuk'a nakledilmekte oradan da orduya nakli gerçekleştirilmekteydi. Rusçuk'ta zahire toplama işiyle görevli Seyyid Hasan Ağa'nın, Niğbolu ve Zıştovi kazalarından Rusçuk'a 25000 kile un ve 25000 kile arpa tedarik etmesi kararlaştırıldı (BOA. C.AS, 1213/54412). 18 Zilkade 1186/10 Şubat 1773 tarihli kayıta ise Rusçuk'tan Çelebi Ağa tarafından 25000 kile un ile 25000 kile arpanın orduya nakli için gemiler kiralandığı ve kısa sürede nakil işleminin tamamlanacağından söz edilmektedir (BOA. C.ML, 307/12506).

Ordunun diğer ihtiyaçlarının temini için de belli aralıklarla mubayaa yapılmaktaydı. 8 Ramazan 1182/16 Ocak 1769 tarihinde İsakçı, Hırsova, Maçın, Babadağı, Tulca, İbrail, Yergöğü, Rusçuk, Silistre kazalarından 45000 kantar saman, 9000 araba odun, 4500 araba ot satın alınması için emirler gönderildi (BOA. C.AS, 190/8214). 7 Rebiülahir 1183/10 Ağustos 1769'da İsakçı, Hırsova, Maçın, Babadağı, Tulca, İbrail, Rusçuk, Yergöğü ve Silistre kazalarından buğday, saman ve ot alımı yapıldı. Rusçuk'tan 9000 kantar saman satın alındı (BOA. C.AS, 473/19743). Rusçuk Defterdarı Mehmed Ağa'ya gönderilen hükümde Rusçuk'ta bulunan orduda yağ kıtlığı yaşandığından, Rusçuk'ta sakin olan Yergöğülü Balioğlu Mehmed'in elindeki yağın satın alınarak parasının ödenmesi kararlaştırıldı (BOA. C.AS, 55/2573 (21 Rebiülevvel 1187/12 Haziran 1773)).

Mubayaa ya da işтира yöntemiyle tedarik edilen zahirenin finansmanı genellikle ordu hazinesinden sağlanmaktaydı. Ancak zahirenin ücretinin zamanında ödenmemesi ya da toplanan ürünün eksik gönderilmesi gibi sorunlarla karşılaşılmaktaydı. Bu ve buna benzer sorunlar belgelere yansiyordu. Ödeme konusunda sorunla karşılaşan mubayaa emini Mehmed Ağa, Rusçuk Seraskeri Vezir İsmail Paşa'ya müracaatta bulundu. İsmail Paşa'nın gönderdiği mektuba göre mubayaa için paraya ihtiyaç vardı. 15000 kuruşun ordu hazinesinden verilmek üzere padişahın emri talep edildi (BOA. C.AS, 304/12581). Rusçuk kazası köylerinden toplanan zahirenin noksan gönderilmesinden dolayı Rusçuk Seraskeri Gazi Hasan Paşa nezdinde yetkili kişilerden hesap soruldu. Rusçuk kazasından tedarik edilen oşür hasılatı ile mevcut zahire arasında büyük bir fark olduğu tespit edildi. 22201 kile buğday, 7500 kile darı ve 12450 kile arpanın noksan olduğu Mevkufat Kalemî defterlerinin incelenmesi ile ortaya çıkarıldı (BOA. C.AS, 964/41968 (29 Şevval 1187/13 Ocak 1774).

Savaş sırasında iaşe hususunda karşılaşılan zorluklardan birisi de Rusların Tuna Nehri'nde uyguladığı ablukadır. Ablukadan dolayı Silistre'deki ordunun arpa ve peksimet ihtiyacı için Zıştovi ve Niğbolu kazalarından toplanan zahirenin naklinde problem yaşanıyordu. Toplanan zahire gemilerle Rusçuk İskeleyi'ne ulaştırılsa da nehir yoluyla Silistre tarafına nakli yapılamadı. Çözüm olarak kayıklar ile sahile taşınacak zahirenin arabalarla Silistre'deki orduya ulaştırılması kararlaştırıldı (BOA. C.AS, 413/17080, Selh-i Rebiülahir 1187/20 Temmuz 1773).

1768-1774 savaşı sırasında Rusçuk halkına yüklenen sorumluluklardan birisi de bu bölgenin muhafazasında görev alan Kırım Hanı Mesud Giray ve onun maiyetindeki askerlerin iaşelerinin sağlanması idi. Savaş sırasında bir müddet Rusçuk'ta kalan Kırım hanı ve askerlerinin arpa, et, ekmek, kahve, mum, zahire ve benzeri iaşelerinin önemli bir kısmı Rusçuk'tan temin edildi (BOA. C.AS, 638/26862; BOA. C.AS, 1016/44533).

Savaş Malzemesi Temini

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Rusçuk, Rusların tehdidi altında kaldı. Şehrin tahkimi, kalenin ve tabyaların güçlendirilmesi çalışmaları yapıldı. Bunun yanı sıra Rusçuk Kalesi'ndeki mühimmat miktarı da artırıldı. Daha sonra meydana gelen savaşlarda kaledeki mühimmattan istifade edildi (Çakır, 2018, s. 876). Rusçuk'un tahkimatı için şehrin etrafına hendek kazıldı, tabya inşa edildi ve kaledeki mühimmat miktarı artırıldı. 9 Cemaziyelevvel 1184/31 Ağustos 1770 tarihli kayıta Rusçuk Kalesi için gerekli top ve mühimmat listesi yer almaktadır. Bu listede talep edilen mühimmat miktarı şu şekildedir: Balyemez top (25-yedi vukiyyeden on vukiyyeye kadar), menzil topu (25-üç dört vukiyye), şahî havan (500), barut, yuvarlak ve lazım olan diğer malzemeler, havan (10-on kıta), humbara, el hunbarası, kazma (3000), kürek (3000) ve torba (6000). Bu malzemelerin Varna ve İsakçı'dan nakli için izin talep istendi (BOA. C.AS, 772/32658).

Savaş sırasında Rusçuk Kalesi'ne mühimmat sevki devam etti (BOA. C.AS, 783/33177). 1 Rebiüevvel 1187/23 Mayıs 1773 tarihli kayda göre Rusçuk'a 25 kantar barut gönderildi (BOA. C.AS, 736/30879). 23 Şaban 1187/9 Kasım 1773 tarihli hükme göre Rusçuk Kalesi'nde barut miktarının azaldığı ve Rusçuk'un her an düşman

saldırısına maruz kalacağından Niğbolu'dan Rusçuk'a barut gönderileceğinden söz edilmektedir (BOA. C.AS, 840/35862). Yergöğü Kalesi'nin barut ihtiyacı genellikle Rusçuk'tan sağlanıyordu. 2 Muharrem 1188/15 Mart 1774'te Yergöğü'ne 50 kantar siyah barut nakledildi (BOA. C.AS, 1206/54039). Rusçuk'tan talep edilen diğer bir malzeme güherçiledir. Gelibolu Baruthanesi'nde barut yapımında kullanılan güherçilenin bir kısmı Rusçuk Ayanı Süleyman Ağa'dan talep edildi (BOA. C.AS, 1213/54407, 27 Rebiülahir 1182/18 Temmuz 1773).

Ulaşım Vasıtalarının Temini

Gemi

Ulaşımında önemli bir fonksiyon üstlenen ve ince donanma gemilerinin kullanımına imkân veren Tuna Nehri savaş sırasında nakliye işinde sıkça kullanıldı. Seferler sırasında devlete ait gemilerin yanı sıra kiralama yöntemi ile tüccar gemilerinden de yararlanıldı (Ertaş, 2007, s. 107). 1768-1774 savaşı sırasında ihtiyaç duyulan ince donanma gemilerinin büyük bir kısmı Rusçuk'ta inşa edildi. Buna göre, Tutrakan Muhafızı Feyzullah Paşa'nın maiyetinde kullanılmak üzere üstü açık gemiye ihtiyaç bulunduğundan 10 kıta üstü açık geminin Rusçuk İskelesi'nde hazırlanmasına ve her bir üstü açık gemi için 400 kuruş para gönderilmesine karar verildi (BOA. C.AS, 1195/53429, 12 Receb 1183/11 Kasım 1769). Rusçuk'ta inşa edilen çete kayıklarının top ihtiyacı çevre kazalardan temin ediliyordu. Çete kayığı nehirlerdeki top çeken kayıklarındandı (Uzunçarşılı, 1988, s. 456). Vidin Muhafızı Vezir Ahmed Paşa'dan Rusçuk'ta inşa edilen 7 büyük çete kayığı için küçük toplar tedarik edip göndermesi talep edildi (BOA. C.AS, 710/29783). Rusçuk kadısı ve Rusçuk Ayanı Çelebizade Süleyman Ağa'dan Tuna Nehri'ndeki iskelelerden İsakçı ambarına zahire ve malzeme naklinde kullanılmak üzere 130 üstü açık gemi yaptırılmaları emredildi. Gemi inşasında kullanılacak demirci, marangoz ve amele Rusçuk ve civardaki kazalardan temin ve her bir gemi için gerekli olan 5 kantar ham demir ve diğer malzemenin mubayaa edilmesi kararlaştırıldı. Gemilerin yapımı için hazineden para gönderildi (BOA. C.AS, 1042/45770, 12 Cemaziyevvel 1182/24 Eylül 1768).

Savaşlar sırasında nakliye işinde kullanılacak gemilerin tedarikinde zaman zaman kiralama yöntemine de başvuruluyordu. 1772 senesinde Tutrakan ve Rusçuk civarında kullanılmak üzere 40 kıta üstü açık gemiye ihtiyaç vardı. 19 kıta mevcut idi. 21 kıta geminin ise satın alınmasından ziyade kiralınmasının daha uygun olacağı düşünüldü. Başmuhasebe biriminde yapılan hesaplamalara göre kiralanan geminin aylık kira ücreti 45 kuruş idi. 40 gemide toplam 240 mürettebat çalışacaktı. Bu görevlilerden dümenci, kürekçi ve ağalara ödenecek bir aylık ücret toplamı (1510 kuruş) ve bir aylık yiyecek tutarı Rusçuk muhafızına gönderildi (BOA. C.AS, 37/1695, 26 Cemaziyelahir 1186/24 Eylül 1772). 20 Rebiülevvel 1187/11 Haziran 1773 tarihinde ise Rusçuk kadısı ve Rusçuk Ayanı Seyyid Mehmed'den 10 kıta büyük üstü açık geminin tedariki talep edildi. Gemilerin masrafları için ordu hazinesinden ödeme yapılacağı ayrıca belirtildi (BOA. C.BH, 93/4498).

Rusçuk'tan, gemi inşasında kullanılan ağaç ve benzeri malzeme talebi de oluyordu. 5 Zilhicce 1184/22 Mart 1771 tarihinde Rusçuk ve Silistre kadılarında Tuna Nehri'nde

zahire ve mühimmat naklinde kullanılan üstü açık gemilerin tamir ve teçhizatı için gerekli olan ağacın satın alınması talep edildi (BOA. C.BH, 125/6096).

Yük ve Binek Hayvanı

Yük hayvanları daha çok kara yolu ile savaş alanına götürülen top arabalarının çekilmesinde kullanılmaktaydı. Havan, şayka ve diğer top arabalarına camus ve atlar koşulmaktaydı. Savaş kararı alındıktan sonra topların savaş alanına götürülmesi için atlar temin edilirdi. (Ertaş, 2007, s. 94-95). İncelenen dönemde bilhassa top naklinde kullanılan atların bir kısmı Rusçuk'tan sağlandı. İhtiyaç duyulan topkeşan bargirlerinin hangi kazadan ne kadar temin edileceğinin tespitinden sonra ilgili kazaların kadı ve görevlilerine emirler gönderildi. 13 Cemaziyelahir 1182/25 Ekim 1768 tarihinde Rusçuk-Edirne arasında bulunan kadılara yazılan hükümde ilkbaharda Rusya üzerine sefere çıkılacağından şahî topların nakledilmesi için Rusçuk'tan temin edilen 1454 beygirin Davutpaşa Sahrası'na getirileceğinden söz edilmiştir. Adı geçen kazalardan ayrıca saman ve arpanın tedariki talep edildi (BOA. C.BH, 825/35155). Savaş başladıktan sonra da Rusçuk'tan yük hayvanı talebi devam etti. Top arabalarının nakli için Rusçuk'tan 50 bargirin mubayaa yöntemiyle temini ve her bir bargir için 25 kuruş ödeme yapılması, ödemenin ordu hazinesinden karşılanması kararlaştırıldı (BOA. C.AS, 554/23230). Tutrakan'da bulunan askerlerin ihtiyacı için Zıştovi'den temin edilen hububatın Rusçuk'tan nakledilmesi ile ilgili olarak Rusçuk kadısına ve iaşe işiyle görevli Seyyid Hasan'a emir gönderildi (BOA. C.AS, 561/23523). Rusların baskısından dolayı zahirenin Rusçuk'tan Tutrakan'a gemilerle nakli yapılamayacağı anlaşıldığından öküz arabalarıyla taşınması kararlaştırıldı. 40 öküz arabası ile bu nakil işi gerçekleştirildi (BOA. C.AS, 929/40189, 20 Muharrem 1187/13 Nisan 1773).

Araba

Osmanlı Devleti'nde seferler sırasında eşya, erzak ve topların naklinde, hasta ve yaralıların ve cenazelerin taşınmasında arabalardan istifade edilirdi (İpşirli, 1991, s. 243). İncelenen savaş sırasında zahire, mühimmat ve çeşitli eşyaların taşınmasında kullanılmak üzere Rusçuk'tan daha çok öküz arabası ve sirem arabası tedarik edildi. Halkın elindeki ulaşım araçları seferberlik hükümleri doğrultusunda ücret karşılığında kullanılmaktaydı. Ruslardan intikam almak üzere Babadağı'ndan harekete geçen Osmanlı ordusunun zahire ve diğer malzemelerini taşımak üzere Rusçuk'tan 150 kıta öküz arabası talep edildi (BOA. C.AS, 991/43314, 3 Şevval 1183/30 Ocak 1770). 26 Cemaziyelahir 1184/17 Ekim 1770 tarihli kayıta Rusçuk ve Babadağı'na gönderilecek top ve cebehane mühimmatı ile köprü inşasında kullanılacak malzemenin nakli için Rusçuk'tan araba ve yük hayvanı kiralandı (BOA. C.AS, 35/1590).

Rusçuk İskelesi'nden Malzeme Nakli

Tuna'da seyrüsefer yapan nehir filosu Osmanlı ordusu için adeta bir hayat kordonu gibiydi (Murphey, 2007, s. 124). 1768-1774 savaşı sırasında Tuna çevresinden tedarik edilen hububat, askerî mühimmat ve çeşitli malzemelerin naklinde Rusçuk İskelesi sıkça kullanıldı. Savaş henüz başlamamışken önemine istinaden Rusçuk İskelesi'nin tamiri için keşif yapıldı (BOA. C.NF, 13/641, 23 Muharrem 1182/9 Haziran 1768). Nakliye işinde kullanılan gemiler ya doğrudan kiralanıyordu ya da nakledilen ürün miktarına göre gemiler için navl bedeli ödemesi yapılıyordu. Tuna sahillerindeki

iskelelerde toplanan zahire başta Rusçuk olmak üzere Niğbolu, Silistre ve Zıstovi iskelelerinden naklediliyordu (BOA. *AE.SMST.III*, 15/993, 17 Cemaziyelevvel 1184/8 Eylül 1770). Tulca, Hırsova ve Maçın taraflarında muhafaza görevinde olan askerlerin iâşesi yetersiz olduğu için Rusçuk Seraskeri Vezir Ahmed Paşa'ya gönderilen 9 Zilhicce 1184/26 Mart 1771 emir doğrultusunda Rusçuk, Niğbolu ve Zıstovi iskelelerinde toplanan zahirenin Maçın ve Hırsova'ya nakli gerçekleştirildi (BOA. *C.AS*, 443/18464). Savaş sırasında Rusçuk İskelesi'nden nakledilen iâşe arasında sucuk ve pastırma da vardı. Niğbolu kazasından temin edilen 10865 vukiyye sucuk ve pastırmanın Rusçuk İskelesi'ne nakli için 60 kuruş navl bedeli ödemesi yapıldı (BOA. *C.AS*, 550/23086, 26 Zilkade 1186/18 Şubat 1773). 25 Şevval 1184/11 Şubat 1771 tarihinde Tuna üzerine kurulacak köprünün tombaz ve kerestesinin Bosna ve Belgrad taraflarından temin edilmesi kararlaştırılmış iken, 40 kıta tombazın Rusçuk ve Niğbolu taraflarından hazırlanması ve parasının ise mirî hazineden ödenmesi için emir yazıldı (BOA. *C.AS*, 48/2233).

Rusçuk'tan malzeme nakli için çok sayıda eleman görevlendirmesi yapılıyordu. Nakliyecilere karşı zaman zaman olumsuz davranışlar söz konusu oluyordu. Bunun önlenmesi için emirler gönderilerek, iş yapan kişilerin rencide edilmemesi hususunda çaba gösterilmesi yetkili kişilere hatırlatılıyordu (BOA. *C.ML*, 627/25800, 21 Safer 1183/26 Haziran 1769). Rusçuk'tan Tuna yoluyla zahire naklinde karşılaşılan en önemli sorun Tutrakan tarafında Rus kuvvetlerinin mevzilenmesi ve malzeme nakline engel olmasıdır. Bu engelin ortadan kaldırılması için Tutrakan muhafızı ile Rusçuk Seraskeri Ali Paşa'nın ortak bir harekât yaparak düşman tabyasını ele geçirmeleri ve Tuna yolunu açmaları kendilerinden talep edildi (BOA. *C.AS*, 923/39882, Evahir-i Rebiülahir 1187/12-20 Temmuz 1773). Ancak tüm bu girişimlere rağmen Tutrakan da dâhil olmak üzere Silistre ve çevresi Ruslar tarafından işgal edildi. Rus saldırıları ve işgalinden dolayı Tutrakan halkının bir kısmı Rusçuk'a göçtü (BOA. *AE.SMST.III*, 358/28676).

Tablo 1. Çelebizâde Seyyid Mehmed Ağa Tarafından Rusçuk'tan Kiralanan Gemilerle Nakledilen İâşe Miktarı ve Navl Bedeli

Gemi Sahibinin Peksimet	Un	Navl Ücreti
Adı		
Mustafa Beşe	840 çoval	913 kantar, 14 kıyye
Ömer Beşe	810 çoval	821 kantar, 15 kıyye
Hacı Salih	680 çoval	727 kantar, 13 kıyye
Halil Beşe	644 çoval	710 kantar, 4 kıyye
Toplam	2974 çoval	3172 kantar, 2 kıyye

Kaynak: (BOA. *C.ML*, 190/7853, 17 Receb 1184/6 Kasım 1770).

Diğer Meseleler

1768-1774 savaşı sırasında başta Rusçuk kadısı olmak üzere mubayaa eminleri, iskele-tersane görevlilerinin sefer organizasyonunu başarılı bir şekilde yürüttükleri anlaşılmaktadır. Geniş bir alanda birçok muharebenin meydana geldiği savaş uzun süre devam ettiği için Rusçuk halkı savaştan olumsuz etkilendi. Karşılaşılan sorunlardan birisi eşkiya saldırıdır. Bu hususta mühimme defterlerinde çok sayıda hüküm bulunmaktadır. Yerel yöneticiler sefer organizasyonu ile meşguldü. Asker ve güvenlik görevlilerinin büyük çoğunluğu ise cepheydi. Güvenlik ve idarî açıdan oluşan boşluktan dolayı eşkiya saldırıları arttı. Üstelik eşkiya saldırıları sadece Rusçuk'ta değil aynı zamanda diğer yerleşim birimlerinde de meydana geliyordu. Evahir-i Şevval 1183/17-25 Şubat 1770 tarihli kayıta Silistre, Rusçuk, Zıstovi, Niğbolu, Hezargrad, Osmanpazarı, Eski Cuma, Şumnu, Prevadi, Kozluca ve Hacıoğlupazarı kazalarında toplanan eşkiyanın memur, tüccar ve yolcuların yollarını kesip para ve eşyalarını gasp ettikleri, pek çok köyün ahalisine zarar verdiklerinden bunların yakalanıp cezalandırılması hususu yer almaktadır (168 Numaralı Mühimme Defteri 1769-1771, hüküm: 584). Savaş sırasında Rusçuk'a yakın kazalara yapılan Rus saldırıları ve eşkiya baskısından dolayı ahalinin bir kısmı göç etmek zorunda kaldı. Saldırıları maruz kalanlardan bazıları Rusçuk'a yerleşti (BOA. C.AS, 1070/47102, 11 Cemaziyelevvel 1185/22 Ağustos 1771).

Savaş sırasında karşılaşılan sorunlardan birisi de mütegalibe olarak adlandırılan zorba takımının ahaliye zarar verip, mallarını yağma etmeleridir. Eflak Voyvodasının gönderdiği bir maruza göre savaş dolayısıyla Eflak taraflarına yönelen eşkiya ve mütegalibe, reayanın ürünlerini yağmıyor ve üretim faaliyetlerinin aksamasına neden oluyordu (BOA. C.HR, 68/3373, 19 Safer 1183/24 Haziran 1769). Rusya tarafından Eflak reayasının Osmanlı aleyhine isyana teşvik edilmesinden dolayı bu şikâyetler merkezî hükümet tarafından ciddiyetle ele alındı. Eşkiya ve diğer mütegalibenin hareketlerine engel olunması ve Eflak reayasının korunması için başta Rusçuk olmak üzere diğer kazaların yöneticilerine hükümler gönderilmiştir (168 Numaralı Mühimme Defteri 1769-1771, hüküm: 314, 317, 319, 664).

Sonuç ve Değerlendirme

1768-1774 savaşında Rusların tehdidi altında kalan Rusçuk'un, Tuna sahilinde yer alan kazaların savunmasındaki stratejik öneminden dolayı savunma hatları güçlendirilmiştir. Şehir tahkim edilmiş, şehrin etrafına hendek kazılmış, kale ve tabyalar onarılmıştır. Bunun yanı sıra Rusçuk Kalesi'ndeki mühimmat miktarı da artırılmıştır. Rus işgaline maruz kalan Yergöğü'nün savunmasında Rusçuk hayati bir rol oynamış, Yergöğü'ne asker ve malzeme nakledilerek işgale karşı konulmuştur.

Rusçuk kazasının yöneticileri ve ahali 1768-1774 yılları arasında meydana gelen muharebeler sırasında iaşe, asker ve ulaşım araçlarının temini ve naklinde büyük bir çaba göstermiştir. Ordu iaşesinin karşılanmasında ana merkezlerden birisi Rusçuk'tur. Kazadan zahire tedarikinde daha çok mubayaa ve işтира yöntemi tercih edilmiştir. Rusçuk'tan hem doğrudan iaşe temin edilmiş hem de civardaki diğer kazalardan toplanan zahirenin Rusçuk İskelesi'nden ordugâha ulaştırılması sağlanmıştır. Rusçuk kazasından finansal destek de sağlanmıştır. İmdâd-ı seferiyye, avâriz ve nüzül bedeli

karşılığında belli aralıklarla kaza halkından nakit para toplanmış, bazen de ahaliden borç para temin edilmiştir.

Osmanlı Devleti 1768-1774 savaşı sırasında asker sayısı yönünden sıkıntılar yaşamıştır. Seferberlik uygulamasıyla Rusçuk'tan savaşılabilecek durumdakiler orduya dâhil edilmiştir. Ancak bu askerlerin zaman zaman disiplinsiz davrandıkları ve ordudan firar ettikleri anlaşılmaktadır. Savaşlar sırasında gemi personeli, serdengeçti askerleri ve köprü yapımında istihdam edilen usta ve amelelerin bir kısmı Rusçuk'tan sağlanmıştır.

Rusçuk, XVIII. yüzyılda meydana gelen savaşlardan dolayı Osmanlı ordusunun stratejik planlarına dâhil edilmiştir. Tuna'daki gemiler çoğu zaman Rusçuk'ta kışlamış, Rusçuk Tersanesi'nde çok sayıda ince donanma gemisi imal edilmiştir. Üstü açık, şalope ya da şayka türü ince donanma gemileri Rusçuk'ta inşa edilen gemilerdendir. İnşa edilen gemilerden başka bu tersanede gemiler tamir edilmiştir. Zahire, mühimmat ve çeşitli eşyaların taşınmasında kullanılan öküz arabası ve sirem arabaları ile top arabalarının çekilmesinde kullanılan atların bir kısmı Rusçuk'tan karşılanmıştır.

Savaşlar sırasında eşkıyalık olayları artmıştır. Mütegalibe olarak adlandırılan zorba takımı halkın üretim faaliyetlerine engel olup eşya ve mallarını gasp etmişlerdir. Bu dönemde halkın şikâyetleri had safhaya ulaşmıştır. Halkın zarar görmemesi için gereken tedbirlerin alınması hususunda ayan ve kadılar uyarılmışsa da savaş sırasında yöneticilerin haksız uygulamaları ve eşkıyalık faaliyetleri devam etmiştir. Bu durum kazada üretim faaliyetlerinin aksamasına ve sefer organizasyonunda sorunlara neden olmuştur.

Rusçuk ve çevresini olumsuz etkileyen hususlardan bir diğeri de asker kaçakları ve savaştan firar edenlerle ilgilidir. Asker kaçakları ve firariler Rusçuk ve çevresinde çeşitli suçlara karışmalarının yanında bilhassa köylünün elindeki ürünleri gasp etme, yol ve ulaşım güvenliğine zarar verme, çocuk kaçırma gibi toplumsal düzeni bozan eylemler gerçekleştirmişlerdir. Bu eylemler Rusçuk kazasında üretimin aksamasına, köylülerin başka yerlere göç etmesine ve hatta bu bölgeden İstanbul'a gönderilen işenin azalmasına yol açmıştır.

1768-1774 savaşında Osmanlılar Ruslara mağlup oldu. Bu başarısızlığın nedenleri arasında; Osmanlı Devleti'nin acele savaş kararı alması, hedef ve takip edilecek güzergâhın tam olarak belirlenememesi, sefer organizasyonu ve lojistik hazırlığın yeterli ölçüde yapılamaması, ordunun "sefer taşıyla geziye çıkar gibi" yola çıkması, savaş sırasında iâşe temini ile ilgili yaşanan problemler, askerlerin bir kısmının firar etmesi, şiddetli yağışlar, savaşın meydana geldiği bölgede yerel halkın Ruslara yardımları ve veba salgınının baş göstermesi öne çıkmaktadır. Bunlara ilave olarak dönemin askerî bürokrasisinin savaşın sevk ve idaresinde yetersiz kalması, kendi aralarındaki çıkar çatışmaları ve en önemlisi 1736-1739 savaşlarından sonra Osmanlı ordusundaki ıslahat çalışmalarına ara verilmesi bu mağlubiyetin nedenleri arasındadır.

Extended Abstract

Conquered by the Ottoman Empire in 1388; Ruse had developed and become an important city in the course of time. Ruse, which was not strategically important until the middle of the sixteenth century, was at the center of the Ottoman-Wallachian conflicts in the second half of this century. Ruse whose population structure changed in the 16th century and which became a Turkish-Islamic city had become the center of the Danube fleet as from the beginning of the 17th century just like in the Roman period. Ruse fell under a threat due to the wars of 1768-1774 and 1787-1792 in the second half of the 18th century. During this period, the city was fortified all around. Deep and dry ditches reinforced with rocks were excavated, shields and bastions were built. In 1773, the Russians were overwhelmed just outside of Ruse.

This study examines the function of the District of Ruse in army kitchen, means of transportation, supply of soldiers, transportation of materials and soldiers during the wars that took place between 1768 and 1774. As Ruse was one of the main centers of grain supply, the grains were directly procured from Ruse and the grains collected from other districts nearby were also transported from here. During the wars; the crews, bouncer soldiers, masters and laborers employed in building bridges, a part of horses which were used to pull shallop-style small naval ships with open top and,oxcarts and gun carriages were procured from Ruse.In addition, the District of Ruse financially supported the wars. Cash was collected at certain intervals in exchange for imdâd-ı seferiyye, avârız and nüzül taxes. Ruse played a vital role in the defense of Yergögü, which was occupied by the Russians, and the occupation was resisted by transferring soldiers and supplies here. Many reasons can be put forward for the defeat of the Ottoman Empire in the Ottoman-Russian wars of 1768-1774. Among these reasons; The Ottoman State's hasty war decision, the target and the route to be followed were not fully determined, the expedition organization and logistics preparations could not be made sufficiently, the army set out as if they were going on a trip with a cruise bowl, the problems experienced in the supply of food during the war, the problems experienced by some of the soldiers. escape, heavy rains, the help of the local people to the Russians in the region where the war took place, and the outbreak of the plague come to the fore. In addition to these, the inadequacy of the military bureaucracy of the period in the conduct and administration of the war, the conflicts of interest among themselves, and most importantly, the interruption of the reform works in the Ottoman army after the 1736-1739 wars can be counted.

In this work, archival records in various catalogues in the Ottoman Archives of the Presidency are used as the main source. These records involve remarkable information about the contribution of the District of Ruse in army kitchen, means of transportation and supply of soldiers and the function of Ruse Pier in the transportation of materials and soldiers.

Kaynakça**Arşiv Belgeleri****A. St. Cyril and Methodius National Library of Sofia (NBKM), Oriental****Department, Sofya-Bulgaristan**

NBKM, OAK, 45.

NBKM, *Rusçuk Şer'iyeye Sicili*, R 39.**B. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)-İstanbul****Ali Emiri (AE)**

AE.SMST.III (III. Mustafa), 11/752, 15/993

Cevdet (C)**Askeriye (C.AS)**

Dosya/Gömlek nr. 710/29783, 37/1695, 1042/45770, 72/3399, 1195/53429, 929/40189, 783/33177, 840/35862, 1051/46187, 55/2573, 1215/54482, 1215/54490, 598/25217, 48/2233, 190/7353, 1206/54039, 1048/46044, 443/18473, 190/8214, 473/19743, 959/41718, 188/8117, 443/18464, 861/36883, 1061/46698, 61/2876, 443/17436, 1177/52457, 1037/45514, 1120/49645, 736/30886, 626/26439, 818/34778, 553/23218, 991/43322, 1189/53091, 1051/46187, 1192/53282, 203/8710, 395/16302, 1217/54621, 1213/54412, 304/12581, 964/41968, 413/17080, 772/32658, 736/30879, 1213/54407, 991/43314, 35/1590, 550/23086, 923/39882, 1070/47102, 1016/44533, 638/26862, 336/13939, 554/23230.

Hariciye (C.HR)

Dosya/Gömlek nr. 68/3373.

Bahriye (C.BH)

Dosya/Gömlek nr. 13/611, 14/678, 17/841, 93/450, 93/4498, 120/5829, 825/35155, 125/6096.

Maliye (C.ML)

Dosya/Gömlek nr. 190/7853, 307/12506, 627/25800.

Nafia (C.NF)

Dosya/Gömlek nr. 13/641, 19/932.

Hatt-ı Hümayûn (HAT)

Dosya/Gömlek nr. 16/719, 1429/58503.

Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD)

Defter nr. 3583, 21953.

Nâme-i Hümayûn Defterleri (A.DVNS.NMH)

Defter nr. 9.

Tapu-Tahrir Defterleri (TT)

Defter nr. 370, 382, 439.

C. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (TKGM. KKA)**Ankara****Tapu-Tahrir Defterleri (TT)**

Defter nr. 42.

D. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)

Defter nr. 5636, 5853.

Kaynak ve İnceleme Eserleri

Aktepe, M (1988). Abdulhamid I. *İslâm Ansiklopedisi*, (C. I, s. 213-216), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Beydilli, K. (2003). Mehmed Emin Paşa-Yağlıkcızâde. *İslam Ansiklopedisi*, (C. XVIII, s. 464-465). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bezikoğlu, M. (2001). *The Deterioration of Ottoman Administration in the Light of the Ottoman-Russian War of 1768-1774* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Bostan, İ. (1992). *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tesâne-i Âmire*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çakır, İ. E. (2018). Osmanlı-Rus/Avusturya Savaşları'nda (1787-1792) Rusçuk Kazasının Lojistik ve Sefer Organizasyonuna Katkısı. *XVII. Türk Tarih Kongresi, Kongrede Sunulan Bildiriler*, IV/2, s. 859-891, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çalışkan, M. S. (2000). *(Vekâyi'nüvis) Enverî Sadullâh Efendi ve Tarihi'nin I. Cildinin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774)*. (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Çetin, E. (2017). *Mehmed Emin Recâî Efendi'nin 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşına Dair Mecmuası (Değerlendirme-Çeviri Metin)* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Çiçek, H. (2018). *Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin ve Tahlili (1187-1197/1774-1783)*. (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Demir, S. (2014). *XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağı* (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, U. (2023). *1768 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Erdoğan, M. (2011). Rusçuk Kalesi. M. Bayrak Ferlibaş, (Ed.), *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk içinde* (s. 21-55). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Erdoğan, M. (2015). XVI. Yüzyılda Rusçuk'ta Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapı. *Yeni Türkiye*, 67, 1604-1618. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ertaş, Y. (2007). *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Evliya Çelebi (2014). *Seyahatnâme (III. ve IV. Cilt)*, İndeksli Tıpkıbasım 2. Cilt, (S. A. Kahraman, yay. haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hinz, W. (1990). *İslâm'da Ölçü Sistemleri* (A. Sevim, çev.). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- İnalçık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt I: 1300-1600*. İstanbul: Eren Yayınları.
- İnbaşı, M. (2004). *Ukrayna'da Osmanlılar Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- İpşirli, M. (1991). Araba. *İslâm Ansiklopedisi*, (C. III, s. 242-245). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi V* (N. Epçeli, çev., E. Afyoncu, yay. haz.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Kırca, E. (2007). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (S. 1-200) (1183-1185/1769-1771) Transkripsiyon, Değerlendirme*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kiel, M (2008). Rusçuk. *İslâm Ansiklopedisi*, (C. XXXV, s. 246-247). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koçak, Z (2017). 1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen Dengeler ve Yaş Antlaşması. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 32, 59-490.
- Köse, O (2020). *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kuzucu, S (2014). Osmanlı Sefer Organizasyonunda Atların Yeri ve Önemi: 1768-1774 Osmanlı - Rus Savaşı Örneği. *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24, 21-33.

- Murphey, R (2007). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (M. T. Akad, çev.). İstanbul: Homer Yayınları.
- Osmanoğlu, S. (2017). *Mustafa Kesbi'nin 1768-1774 Harbi Vekâyi'i (Değerlendirme-Çeviri Metin)* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Öztürk, T (2007). Osmanlı-Rus Savaşının (1768-1774) Lojistik Desteğinde Trabzon'un Yeri. *Osmanlı Araştırmaları*, 29, 147-172.
- Sarıcaoğlu, F (2001). İvazzâde Halil Paşa. *İslâm Ansiklopedisi* (C. XIII, s. 494-496). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sertoğlu, M (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi V*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tanıdı, D (2022). *Osmanlı Devleti'nde Huzursuz Bir Kesim ve Faaliyetleri: XVIII. Yüzyılda Rusçuk'ta Suç, Suçlular*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Topal, M (2011). II. Mustafa'nın Avusturya Seferlerinde Rusçuk Şehri ve Limanı'nın Önemi. M. Bayrak Ferlibaş, (Ed.), *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk* içinde (s. 57-89). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Topal, M (2011). Rusçuk Şehrinin Yeri ve Adı Üzerine Düşünceler. M. Bayrak Ferlibaş, (Ed.), *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk* içinde (s. 1-20). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Topal, M (2015). Balkanlarda Bir Modernleşme Örneği: Rusçuk. *Mavi Atlas IV*, 1-25.
- Tuğluca-Bayram, M-Z.B (2021). 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbinde Yüzer Köprücülük Faaliyetleri. *Osmanlı Araştırmaları*, LVIII, 121-167.
- Uzunçarşılı, İ.H (1988). *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H (2011)., *Osmanlı Tarihi Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar IV/ I. Bölüm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yavuz, H. (2012). *Tarih-i Sefer-i Rusya'ya Göre 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı* (Yüksek Lisans Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, H (2022). 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı Ortasında Kırım Pazarlığı: Fokşan Barış Müzakereleri. *Kadim* 3, 1-30.
- Zinkeisen, HJ. W (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi VI*, (N. Epçeli, çev., E. Afyoncu ed.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.